

Koleksiyondan Seçmeler

Ticaretten Toplumsal Topografyaya Uzanan Bir Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları, 1868-1945

● **Fesch, Paul, *Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul*, Çeviren: Erol Üyepazarcı, İstanbul, Pera Turizm ve Ticaret, 1999.**

II. Meşrutiyet'in ilanından birkaç ay önce Fransa'da yayımlanan bu yapıt, araştırmacı ve gazeteci Paul Fesch'in İstanbul dönüşünde gezi izlenimlerini aktaran bir kitap gibi başlayıp, basın ve sansür, muhbirlik ve polis, anayasal reformlar, Osmanlı Meclisi, Jön Türkler, imparatorlukta Fransız okulları, sanayi ve ticaret gibi başlıklarla Abdülhamit dönemindeki Osmanlı Devleti hakkında bir inceleme sunmaktadır.

● **Eldem, Edhem, *Bankalar Caddesi. Osmanlı'dan Günümüze Voyvoda Caddesi*, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2000.**

● **Marmara, Rinaldo, *Pangaltı. 19. Yüzyılın Levanten Semt*, İstanbul, Şişli Belediyesi, [2001].**

Din ve milliyet farkı gözetilmeksizin tüm uyrukların kanun önünde eşit olduğu ilan eden 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayun ile Osmanlı İmparatorluğu özellikle yabancı tüccarların kitlesel göçüne tanıklık etmiştir. 19. yüzyıl ortalarında bu kitlesel hareketle oluşan ve isminin İtalyan göçmen Giovanni Battista Pancaldi'den geldiği sanılan Pangaltı semti, değişik milletlerden oluşan Levantenleri ve farklı kültür ve inançlara sahip kişileri bünyesinde barındırmıştır. Rinaldo Marmara'nın kaleme aldığı yapıt, 19. yüzyılın bu Levanten semtinin nüfusu, sokak adları, sokak sakinlerinin isim ve meslekleri, Feriköy Latin Katolik Mezarlığı, Fransız ve İtalyan askeri mezarlıkları, Saint-Esprit Katedrali gibi Levanten yapılar hakkında bilgiler sunmaktadır.

● **Edhem Eldem, "Nostaljidən Arındırılmış Bir Bakış. Galata'nın Etnik Yapısı", *İstanbul, üç aylık dergi*, sayı 1 (1992), s. 58-63.**

Bu makale, Batılı gezginlerin kitaplarında bir Frenk ve gayri Müslim mahallesi olarak yansıtılan Galata'nın demografik yapısına farklı bir bakış açısı getirmektedir. Özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Galata'daki Müslüman ve Hıristiyan ibadet yerlerinin dağılımından yola çıkan Eldem, semtin Frenk kimliğinde doğruluk payı olduğunu belirtmiş, ancak cami, hamam, çeşme ve sebillerin yoğunluğuna işaret ederek burada kayda değer bir Müslüman nüfusun bulunduğu dikkati çekmiştir. Fetih sonrasında yerleşen Müslüman halk sayesinde, bu semt XVIII. yüzyıla kadar İslamlaşmaya devam etmiş; gerçek anlamda Frenkleşme sürecini ise XIX. yüzyılda batılılaşmanın etkisiyle yaşamıştır. Bu ticaret merkezine akın eden Avrupalı sermayedarların çoğunlukla Balkan veya Rus asıllı oldukları düşünülürse, Frenkleşmenin Ortodokslaşma ve hatta Rumlaşma süreciyle örtüştüğü fark edilecektir. Etnik değişimlerin yanı sıra, XIX. yüzyılda Galata'ya damgasını vuracak bir diğer olgu ise, dış ticaretin genişlemesiyle Hıristiyan konutlarının Beyoğlu'ndaki elçiliklerin çevresine kayması ve semtin bir iş merkezi haline gelmesi olacaktır.

● **Ayhan Aktar, *Şark Ticaret Yıllıklarında "Sarı Sayfalar": İstanbul'da Meslekler ve İktisadi Faaliyetler Hakkında Bazı Gözlemler, 1868-1938, *Toplum ve Bilim*, sayı 76 (Bahar 1998), s. 105-143.***

Osmanlı modernleşme hareketi, XIX. yüzyıl boyunca, İstanbul'daki yapısal değişimlere yansımıştır. Ayhan Aktar, yakın zamana dek, XIX. yüzyılı yorumlamaya yönelik geleneksel tarih yazımının bu dönemi bir çöküş devri olarak nitelendirdiğini, değişimi ise olumsuz yönde algıladığını vurgulamıştır. Sosyal bilimciler ise, bu yüzyıldaki uluslar arası ticaretin zanaat üzerine kurulu geleneksel üretim modelini nasıl yıktığı hususu üzerine yoğunlaşmıştır.

Aktar ise, 1868-1938 tarihleri arasında yayımlanmış şark ticaret yıllıklarından yola çıkarak, bu geleneksel bakış açısına bazı eleştiriler getirmiştir: İstanbul, bir Osmanlı başkenti olarak uluslar arası ticaretin genişlemesinden yararlanmış ve kendi içinde ikili bir yapıyı barındırmıştır. Böylece dünya ekonomisine eklenirken, yeni meslek ve hizmet sektörleri doğmuş; bununla birlikte geleneksel esnaf ve zanaatkar kesim 1921'e dek uzanan zaman diliminde, faaliyetlerini artırarak süregelmıştır. 1868, 1883, 1893, 1909 ve 1921 tarihli yıllıklardaki "sarı sayfalar" mesleki uzmanlaşmanın ve iktisadi faaliyet açısından çeşitliliğin ne denli arttığını göstermektedir. Buna karşılık, 1921-1938 arasındaki veriler karşılaştırıldığında, yabancı sermayenin çekilmesiyle, iktisadi faaliyetlerde bir düşüş saptanmaktadır.

- **Turgut Kut, "Indicateur Ottoman: Şark Ticaret Yıllıkları", *Simurg*, sayı 1 (Ekim 1999), s. 186-199.**

Bu makalede, Turgut Kut, şark ticaret yıllıklarının tarihçesine değinmiş, tespit edebildiği ciltlerin bibliyografik künyelerini okuyucuya sunmuş ve bunların hangi kütüphane, arşiv ve özel kitaplıklarda bulunduğunu saptamıştır.

- **Pınar Öğrenci, "Mimar Constantin P. Pappa", *İstanbul, üç aylık dergi*, sayı 36 (Ocak 2001), s. 25-32.**

Bu makale, Elmadağ'daki Arif Paşa Apartmanı, Moda'daki Arif Paşa Apartmanı ve Arif Paşa Köşkü gibi yapıların mimarı Constantin P. Pappa'nın yaşamından ve yapıtlarından kesitler sunmaktadır. XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başında faaliyet gösteren ve oturduğu Moda semtinin mimari dokusuna önemli katkılarda bulunan Pappa, yakın ilişkiler kurduğu asker kökenli Sarıca Ailesi ile Moda'daki yabancı, Levanten ve diğer Osmanlı ailelerinin mimarı olmuştur.

- **Hasan Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları", *İstanbul, üç aylık dergi*, sayı 28 (Ocak 1999), s. 68-73. Hasan Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları 2", *İstanbul, üç aylık dergi*, sayı 29 (Nisan 1999), s. 68-73. Hasan Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları 3", *İstanbul, üç aylık dergi*, sayı 30 (Temmuz 1999), s. 52-54. Hasan Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları 4", *İstanbul, üç aylık dergi*, sayı 34 (Temmuz 2000), s. 73-76.**

İstanbul dergisinin 4 ayrı sayısında dizi halinde yayımlanan makalelerin ilkinde Kuruyazıcı, 1869-1929 yılları arasında İstanbul'da faaliyet gösteren 589 mimarın isimlerini şark ticaret yıllıklarından hareketle saptamıştır. İkinci makalede, aynı taramadan elde ettiği bilgilere dayanarak, birlikte çalışan akraba mimarlar, iş ortağı olarak birlikte büro açmış mimarlar, ortaklıkları kesin olarak bilinmeyen ancak aynı büroyu paylaşan mimarlar hakkındaki tespitlerini okuyucularına sunmuştur. Üçüncü makalede daire mimarları, saray, özel kuruluş veya elçilik ve konsolosluklarda çalışmış mimarları, Sanayi-i Nefise Mektebi, Mekteb-i Harbiye, Mekteb-i Sanayi gibi okullarda hocalık yapan veya çeşitli işlerde çalışan mimarlara değinirken, son makalede 1869-1945 yılları arasında İstanbul'da etkinlik göstermiş mimarların ek listesini sunmaktadır.

- **Hasan Kuruyazıcı, "İstanbul'un Mimarlarının çok Sevdiği Büro Binası Saint-Pierre Hanı", *İstanbul, üç aylık dergi*, sayı 32 (Ocak 2000), s. 58-60.**

Galata Kulesi Sokağı ile Eski Banka Sokağı'nın köşesinde yer alan Saint-Pierre Hanı, mimar Alexandre Vallauri tarafından Voyvoda Caddesi'ndeki görkemli bina yapılarına dek, 1863-1892 tarihleri arasında Bank-ı Osmanî-i Şahane'ya inşa ettirmiştir. Bu önemli olayın yanı sıra, bu XVIII. yüzyıl yapısı, dönemin tüccar, avukat ve mimarlarının ofisi haline gelmiştir. Kuruyazıcı, şark ticaret yıllıklarından hareketle, bu makalesinde, Saint-Pierre Hanı'nda 1894-1931 tarihleri arasında büro açmış mimarları tespit ediyor. Aynı zamanda Saint-Pierre Hanı, 1911-1921 tarihleri arasında iki önemli mesleki kuruluşa ev sahipliği yapmıştır: Association ottomane des Architectes et Ouvriers-Maçons (Mimarlar ve Duvarcı Ustaları Osmanlı Birliği) ya da kısa adıyla OMONIA ile Association des Ingénieurs et Architectes en Turquie (Türk Mühendis ve Mimarlar Birliği).

- **Lorans Tanatar-Baruh, "A Study in Commercial Life and Practices in Istanbul at the Turn of the Century. The Textile Market", *Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü, İstanbul, 1993.***

Sektörel bazda bir piyasa araştırması yapan bu yüksek lisans tezi, 1900'lerin başındaki ticari hayat ve adetlerini ele almaktadır. Diğer bir deyişle, burjuvazisi ve işçisiyle ticaretle ilgilenen kesimi, piyasa mekanizmalarını, günün modası ışığında tüketim örüntüsünü ve çok geniş bir yelpazeye dağılan tekstil ürünlerinin detaylı bir incelemesini sunmaktadır.

- **Nursel Gülenaz, "İstanbul'daki 19. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Ticaret Han ve Pasajlarının Stil ve Fonksiyon Bakımından İncelenmesi", *İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.***

XIX. yüzyıl İstanbul için bir dönüm noktası olmuş ve batılılaşmanın etkisiyle Haliç'in iki yakasındaki iki önemli ticaret merkezi, Galata ve Eminönü, Avrupalı bir çehreye bürünmüştür. Bu doktora tezi, Avrupa şehirlerindeki XIX. yüzyıl ticaret yapılarının tarihsel gelişiminin ve özelliklerinin batılılaşmanın etkisiyle Galata ve Eminönü'ne ne şekilde yansıdığını, bu civardaki han ve pasajların mimari özelliklerini incelemektedir.

- **Marie-Carmen Smyrnelis, "Une Société hors de Soi. Identités et Relations Sociales à Smyrne aux XVIIIème et XIXème Siècles", *Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris, 2000.***

Smyrnelis'in kaleme aldığı bu doktora tezi, Avrupalı tüccar, gayri Müslim tebaa ve Müslümanlardan oluşan İzmir halkının XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, farklı etnik kökenlerine rağmen birlikte nasıl uyum içinde yaşadıkları ve kendi kimliklerini nasıl tanımladıkları sorularına cevap aramaktadır. Smyrnelis, görünürde kamusal ve mekansal alanda cemaatlere ayrılmış görünen toplum fertlerinin gerçekte dinsel, etnik vb. aidiyetlerini ve birbirlerini ayıran kurumsal sınırları aşarak kendi aralarında etkileşim halinde bulduklarını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, XVIII. ve XIX. yüzyıl İzmir'inde kimlik, mesleki, dini, etnik aidiyetleri aşarak, kişinin toplumsal alanda kurduğu ilişkilerle kazanılan, bazen cemaatin belirlediği kurallara bağlı kalarak bazen de kendi özgür iradesini kullanarak sergilediği davranışlarla şekillenen, şahsa münhasır çoğulcu bir aidiyettir.

● **İkinci Meşrutiyetten İşgal Dönemine İstanbul'da Toplumsal, Ekonomik ve Mekansal Dönüşüm: 1910-1922 Doğu Yıllıkları Üzerinde İlişkisel Çözümlemeler, Tübitak: SBB-8006 No'lu Proje.**

İkinci Meşrutiyet'in ilanını izleyen kurumsal siyasi ve ekonomik yeniden yapılanma kapsam ve hız açısından geçmişte benzeri görülmemeyen kentsel dönüşüm süreçlerinin başlamasına neden oldu. Hürriyetin ilanının ardından telefon, elektrikli tramvay, elektrik enerjisinin konutta kullanımı, kanalizasyon vb. temel yeniliklere kavuşan İstanbul, İskenderiye, İzmir, Beyrut ve Selanik gibi Doğu Akdeniz liman kentleriyle arasındaki modernleşme açığını hızla kapatmaya başladı ve 1920'lerde çağdaş metropollerin düzeyine yaklaştı.

Doç. Dr. Murat Güvenç'in yönettiği ve ODTÜ Mimarlık Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Tansu Şemyapılı, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Araştırma Görevlisi Zeynep Aktuna ve ODTÜ Mimarlık Fakültesi Araştırma Görevlisi Tolga Levent'in proje ekibini oluşturduğu bu çalışma, 1904-1906 tarihli Chase E. Goad'un sigorta haritaları ve şark ticaret yıllıklarından yola çıkmaktadır. Bu iki kaynak birlikte kullanılarak, Galata ve Pera kesimi ile Eminönü Beyazıt arasında kalan merkezi iş bölgesinin yüzyıl başındaki ticari ve toplumsal topografyasının başlıca özellikleri vurgulanmaktadır.